

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Задоя Костянтин Петрович,

професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

СУПУТНІ НАСЛІДКИ ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ЯК МОЖЛИВЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В АРГЕНТИНІ ЩОДО ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ, СКОЄНОГО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ, МОЖЕ СТАТИ ПЛЯМОЮ НА РЕПУТАЦІЇ УКРАЇНИ

У 1990-их роках широкої підтримки в міжнародному праві набула ідея універсальної юрисдикції [1, с. 28]. Оскільки злочини за міжнародним правом (злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії), що становлять предмет міжнародного кримінального права, безпосередньо заборонені звичаєвим міжнародним правом [2, с. 374], від їх вчинення має утримуватися кожна людина незалежно від її громадянства та незалежно від її місця перебування. З огляду на це цілком логічно, що кожна держава світу має право чи навіть зобов'язана поширити своє кримінальне законодавство на всі можливі випадки вчинення злочинів за міжнародним правом.

Хоча за останні десятиліття вистачає прикладів, коли саме універсальна юрисдикція не дозволила винуватцям злочинів за міжнародним правом уникнути правосуддя, чимало держав намагаються самообмежити свої повноваження переслідувати та карати на її засадах задля уникнення небажаних політичних конфліктів. Такі самообмеження можуть набувати різноманітних форм, як-от обмеження державою кримінального переслідування та покарання випадками, коли підозрюваний у скоєнні злочину за міжнародним правом перебуває на її території, чи випадками, коли інша держава або міжнародна судова установа не здійснює кримінальне переслідування підозрюваного, або надання прокуратурі широкого розсуду в питанні доцільності здійснення кримінального переслідування підозрюваного. Звісно, самообмеження, до яких вдаються держави в питанні універсальної юрисдикції, заслуговують на критику через їх невідповідність засадничим ідеям, які лежать в основі цього юрисдикційного принципу. Проте навряд чи чимось кращі хитрощі, до яких інколи вдаються юристи, щоб “підігнати”

справу під особливості здійснення універсальної юрисдикції в певній правовій системі. Така гонитва за результатом інструменталізує універсальну юрисдикцію та в кінцевому підсумку також знецінює її. На жаль, один з таких випадків може в недалекому випадку одержати українське відлуння.

Після того як 24 лютого 2022 року російська агресія проти України набула максимально широких масштабів низка іноземних держав порушили кримінальні провадження у зв'язку зі скоєними на території України злочинами за міжнародним правом. Частина з цих проваджень спирається на “класичні” юрисдикційні принципи, як-от порушене в Литві провадження щодо вбивства режисера Мантаса Кведаравічюса в окупованому росіянами Маріуполі спирається на принцип пасивної правосуб'єктності, згідно з яким держава повноважна переслідувати та карати злочини, скоєні проти її громадян. Інша частина, як-от порушене у ФРН провадження щодо вчинених російськими військовими воєнних злочинів та злочинів проти людяності, спирається на універсальну юрисдикцію.

У квітні 2024 стало відомо про ініціативу неурядової організації The Reckoning Project добитися порушення в Аргентині кримінального провадження щодо воєнного злочину у формі катування, скоєного російськими військовими стосовно української цивільної особи [3]. У правовій системі Аргентини універсальна юрисдикція зазвичай пов'язується зі статтею 118 Конституції, яка уповноважує аргентинські суди розглядати справи про злочини проти права народів (*delitos contra el derecho de gentes*) [4]. Термін “право народів” у цьому контексті є архаїчною назвою міжнародного права. Хоча це конституційне положення жодним чином не обмежує відправлення правосуддя на засадах універсальної юрисдикції, однак судова практика Аргентини послідовно тримається позиції, згідно з якою кримінальне переслідування та покарання особи на засадах універсальної юрисдикції можливе, якщо дотримано принцип субсидіарності (*principio de subsidiariedad*). Як зазначив в одному зі своїх рішень Верховний суд Аргентини: “Універсальний принцип... має субсидіарний характер, тобто будь-яка країна має право судити злочини проти людяності, але лише за умови, що цього не зробила країна, яка здійснила юрисдикцію згідно з принципом територіальності... [У]ніверсальний принцип вступає в дію, коли держава не здійснює свій суверенітет і, як наслідок, інші держави міжнародного співтовариства отримують повноваження зробити це. Держава, яка не здійснює юрисдикцію над цими злочинами, є винною перед усім міжнародним співтовариством” [5]. Спрощено кажучи, аргентинські суди виходять з того, що Аргентина повноважна переслідувати та карати злочини на засадах універсальної юрисдикції лише тоді, коли держава, на території якої стався злочин за міжнародним правом, нехтує своїми міжнародно-правовими зобов'язаннями переслідувати та покарати його.

Ця обставина змушує сумніватися, що ініціатива The Reckoning Project має шанс на успіх, оскільки в справі, яку ця організація представляє на розгляд аргентинському суду, йдеться про катування російськими військовими українського цивільного на окупованій території України, а Україна своєю чергою послідовно прагне виконувати свої зобов'язання щодо кримінального переслідування та покарання скоєних на її території злочинів за міжнародним правом, про що свідчить і величезна кількість зареєстрованих кримінальних проваджень у справах про такі злочини, і те, що певна частина з них закінчилася ухваленням судових вироків. Щоправда, в інтерв'ю одному з українських видань представниця The Reckoning Project Ц. ван Бентем заявила про те, що «українська прокуратура готова підтвердити аргентинській судовій системі, що вона не розслідує цю конкретну справу» [6]. Однак, чому українська прокуратура, володіючи інформацією про воєнний злочин, скоєний на території України (!) проти громадянина України (!!), всупереч зобов'язанню розслідувати такі випадки й здійснити кримінальне переслідування та покарання винних, яке впливає для нашої держави з норм міжнародного гуманітарного права, зокрема статті 146(2) Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 року [7] та Норми 158 звичаєвого міжнародного гуманітарного права [8, с. 39], утримується від таких кроків? Та й далеко не факт, що бездіяльність української прокуратури в одній окремій справі на фоні понад ста тисяч інших справ про воєнні злочини переконає аргентинський суд в тому, що справді існує потреба покласти на універсальну юрисдикцію.

Взагалі зі слів Ц. ван Бентем складається враження, що пасивність української прокуратури саме в тому конкретному випадку, яким опікується The Reckoning Project, є результатом досягнутої між цією неурядовою організацією та прокуратурою неформальної домовленості, покликаної збільшити шанси на порушення аргентинським судом кримінального провадження на засадах універсальної юрисдикції. Якщо це припущення вірне, чи враховувалося українськими прокурорами те, що ціною такого рішення аргентинського суду буде таврування України як держави, що «винна перед усім міжнародним співтовариством» у зв'язку з невиконанням зобов'язань щодо кримінального переслідування та покарання злочинів за міжнародним правом?! З цим негативним наслідком, напевне, можна було б змиритися, якби порушене в Аргентині провадження давало б реальний шанс на засудження винних у скоєному воєнному злочині. Однак мізерну ймовірність такого розвитку подій визнає навіть The Reckoning Project. Винні не будуть засуджені аргентинським судом очно, оскільки їх немає на території Аргентини. Вони також не будуть засуджені заочно (in absentia), оскільки це не дозволяє аргентинське законодавство. Зрештою, вони навряд чи будуть видані до Аргентини

російською державою хоча б тому, що таку видачу забороняє російське законодавство. Звісно, Аргентина може намагатися оголосити підозрюваних у міжнародний розшук, і, якщо це вдасться, розрахувати на їх видачу до Аргентини третьою державою, на території якої вони можуть опинитися в майбутньому, однак те саме гіпотетично могла б зробити й сама Україна. Ц. ван Бентем каже, що мета ініціювання кримінального провадження в Аргентині полягає в тому, щоб “використати всі законні способи, щоб притягнути російських злочинців до відповідальності”. Що не кажи, це блага мета, от тільки навряд чи вона має досягатися ціною можливої дискредитації зусиль України з переслідування та покарання воєнних злочинців й інструменталізації інституту універсальної юрисдикції.

Список використаних джерел

1. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, with Commentaries. Yearbook of the International Law Commission. 1950. Vol. II. С. 374-378.

2. The Princeton Principles on Universal Jurisdiction / foreword M. Robinson. Princeton: Princeton University Press, 2001. 67 с.

3. Exclusive: Ukraine man's torture case against Russians seeks justice in Argentina URL: <https://www.reuters.com/world/ukraine-mans-torture-case-against-russians-seeks-justice-argentina-2024-04-16/>.

4. Конституція Аргентини від 1853 року (в редакції 1994 року). URL: https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/derechoshumanos_publicaciones_colecciondebolsillo_01_constitucion_nacion_argentina.pdf.

5. Рішення Верховного суду Аргентини в справі № 17.168 від 14 червня 2005 року. URL: https://www.asser.nl/upload/documents/20121101T045118-Simon_Corte_Suprema_Fallo_amnestia_14-6-2005.pdf.

6. Проти росіян, які катували українця, подали позов в Аргентині. Чому саме там? Так їх буде простіше зловити? URL: <https://babel.ua/amp/texts/106186-proti-rosiyan-yaki-katuvali-ukrajincyapodali-pozov-v-argentini-chomu-same-tam-tak-jih-bude-prostishe-zloviti-vidpovidaye-yuristka-the-reckoning-project-cvetelina-van-bentem>.

7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

8. Звичасві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т.Р. Короткий, Є.В. Лук'яненко; вступ. стаття М.М. Гнатівський. Одеса: Фенікс, 2017. 40 с.